

مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات

ایران: تهران و قوای سه گانه در جمهوری اسلامی ایران

تألیف: شهرام محمدی

نوبت چاپ: اول، بهار ۱۳۹۳

شمارگان: ۱۰۰۰ قیمت: ۶۲۰۰ تومان

حروف چینی و لیتوگرافی: مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

چاپ و صحافی: چاپخانه اسناد انقلاب اسلامی

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۱۹-۶۹۳-۵

ISBN 978-964-419-693-5

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است

نشانی: تهران، خیابان شریعتی، نرسیده به میدان قدس، روبه روی پستخبرین امدادی، پلاک ۱۹۵۴.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی. صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۳۸۹۶ تلفن: ۲۲۱۱۱۹۴ تا ۲۲۲۱۱۱۷۴

www.irdc.ir

- فهرست مطالب

مقدمه ۱۵

پیشگفتار ۱۷

فصل اول: کلیات فلسفه و تعاریف

۱-۱-۱- ریشه‌های فلسفه در ایران باستان ۲۱

۱-۱-۲- مفهوم تفکیک قوا ۲۴

۱-۱-۳- ادله‌ی ارزشمند برای تفکیک قوا ۲۸

۱-۲- اندیشه‌های تفکیک قوا در سده‌های اخیر ۳۱

۱-۲-۱- آرای متفکران کلاسیک ۳۲

الف) جان لاک (۱۶۳۲ - ۱۷۰۴ م) ۳۲

ب) منتسکیو (۱۶۸۹ - ۱۷۵۵ م) ۳۴

ج) ژان - ژاک روسو (۱۷۱۲ - ۱۷۷۸ م) ۳۵

۱-۲-۲- نظریاتی دیگر ۳۷

الف) قوه‌ی مؤسس ۳۷

- ب) قوه‌ی تعدیل‌کننده ۳۷
- ۲- جایگاه اصل تفکیک قوا در نظام سیاسی اسلام ۳۸
- ۲-۱- تفکیک قوا در حکومت اسلامی ۳۸
- ۲-۱-۱- دیدگاه اهل سنت ۳۸
- ۲-۱-۲- دیدگاه شیعه‌ی امامیه ۴۰
- الف) تفکیک قوا در عصر حضور و ظهور معصوم (ع) ۴۰
- ب) تفکیک قوا در عصر غیبت امام زمان (عج) ۴۱
- متفکران مسلمان و تفکیک قوا ۴۲
- ۱- آراء متفکران کلاسیک (ابن‌خلدون) ۴۲
- ب) ابن‌خلدون و تفکیک قوا (۷۳۲ - ۸۰۸ ق) ۴۲
- ۲-۲- آراء معاصر ۴۶
- الف) علامه خمینی و تفکیک قوا ۴۶
- ب) امام خمینی و تفکیک قوا ۴۹
- ج) آیت‌الله مصباح‌زاده و تفکیک قوا ۵۳
- ۳- تقسیم‌بندی رژیم‌ها براساس روابط بین ۵۷
- ۳-۱- تفکیک مطلق قوا (رژیم‌های ریاستی) ۵۷
- ۳-۱-۱- مفهوم تفکیک مطلق قوا ۵۷
- ۳-۱-۲- ادله‌ی تفکیک مطلق قوا ۵۸
- ۳-۱-۳- ویژگی‌های رژیم‌های مبتنی بر تفکیک مطلق قوا ۵۹
- ۳-۱-۴- ایرادهای وارده بر تفکیک مطلق قوا ۶۰
- ۳-۲- تفکیک نسبی قوا (رژیم‌های پارلمانی) ۶۱
- ۳-۲-۱- مفهوم تفکیک نسبی قوا ۶۱
- ۳-۲-۲- شرایط تفکیک نسبی قوا ۶۲

۳-۲-۳- ویژگی‌های رژیم‌های مبتنی بر تفکیک

نسبی قوا ۶۳

۳-۲-۴- انتقاد از تفکیک نسبی قوا ۶۴

۳-۳- اختلاط قوا ۶۵

۳-۳-۱- مفهوم اختلاط قوا ۶۵

۳-۳-۲- اختلاط قوا با حاکمیت قوهی مجریه ۶۷

۳-۳-۳- اختلاط قوا به سود قوهی مقننه ۶۷

۳-۴- تفکیک قوا در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ۶۸

۳-۴-۱- ماهیت حاکمیت و اعمال قدرت در

لام اساسی ۶۸

۳-۴-۲- ویژگی‌های روابط قوا در نظام جمهوری اسلامی

ایران با تأکید بر نقش رهبری ۷۰

فصل دوم: مبانی فقهی و اصولی تفکیک قوا ۷۵

۱- پیشینهی نظریه‌ی ولایت فقیه ۷۷

۱-۱- آراء و نظرات فقهای فایم ۷۸

۱-۱-۱- شیخ مفید ۷۹

۱-۱-۲- سلار ۸۱

۱-۱-۳- محقق کرکی ۸۱

۱-۱-۴- محقق همدانی ۸۲

۱-۱-۵- ملا احمد نراقی ۸۳

۱-۱-۶- صاحب جواهر ۸۴

۱-۲- آراء و نظرات فقهای معاصر ۸۴

۱-۲-۱- آیت‌الله العظمی بروجردی (۱۲۹۲- ۱۳۸۰ ه. ق)

- ۸۵.....
- ۸۶..... ۱-۲-۲- امام خمینی (ره)
- ۸۸..... ۲- ادله و مبدأ مشروعیت ولایت فقیه
- ۸۸..... ۲-۱- ادله اثبات ولایت فقیه
- ۸۸..... ۲-۱-۱- ادله عقلی
- ۹۰..... ۲-۱-۲- ادله نقلی
- ۹۳..... ۲-۲- مبدأ مشروعیت ولایت فقیه
- ۹۵..... ۲-۱- مشروعیت در نظریه انتصاب
- ۹۶..... ۲- مشروعیت در نظریه انتخاب
- فصل سوم: اداری در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۹۷
- ۹۹..... ۱- شرایط و صفات رهبری قانون اساسی
- ۱۰۰..... ۱-۱- صلاحیت علم
- ۱۰۱..... ۱-۲- صلاحیت اخلاقی
- ۱۰۱..... ۱-۳- توانایی های شخصی
- ۱۰۲..... ۲- طریقه تعیین، توقف و پایان رهبری قانون اساسی
- ۱۰۳..... ۲-۱- شیوه تعیین و نصب رهبر
- ۱۰۴..... ۲-۱-۱- چگونگی پذیرش رهبر قبل از اصلاح
- ۱۰۵..... ۲-۱-۲- چگونگی انتخاب رهبر بعد از اصلاح ۱۳۶۸
- ۱۰۵..... ۲-۲- توقف و پایان رهبری
- ۳- موقعیت، مسئولیت ها و نحوه کنترل و نظارت بر رهبری..... ۱۰۶
- ۳-۱- موقعیت رهبری..... ۱۰۷

۱۰۷.....	۳-۱-۱- موقعیت رسمی
۱۰۷.....	۳-۱-۲- موقعیت شخصی
۱۰۸.....	۳-۲- مسئولیت‌های رهبری
۱۰۸.....	۳-۲-۱- مسئولیت سیاسی
۱۰۹.....	۳-۲-۲- مسئولیت‌های مالی و حقوقی
۱۰۹.....	۳-۳- نحوه‌ی کنترل و نظارت بر رهبری
۱۱۰.....	۳-۳-۱- کنترل درونی
۱۱۱.....	۳-۳-۲- نظارت بیرونی
۱۱۵.....	فصل چهارم: بحث ولایت مطلقه فقیه
۱۱۷.....	۴-۱- مفهوم ولایت مطلقه فقیه
۱۱۹.....	۴-۲- محدودیت‌ها و موانع موجود در خصوص حدود اختیارات رهبری در قانون اساسی
۱۱۹.....	۴-۲-۱- محدودیت‌ها و موانع موجود در خصوص حدود اختیارات رهبری برطبق قانون اساسی
۱۲۴.....	۴-۳- ولایت مطلقه فقیه در قانون اساسی

بخش دوم:

۱۲۹.....	وظایف و اختیارات رهبری در قوای سه گانه
۱۳۱.....	فصل اول: بررسی رابطه‌ی رهبری با قوای سه گانه پیش از نگارش قانون اساسی
۱۳۱.....	۱- ساختار و روابط قوا در پیش نویس قانون اساسی
۱۳۳.....	۲- وظایف و اختیارات رهبری در قوای سه گانه در قانون اساسی
۱۳۵۸.....	۱۳۳.....

۲-۱- نهاد «شورای نگهبان» برای کنترل قانون‌گذاری ۱۳۴

۲-۲- نصب عالی‌ترین مقام قضایی برای نظارت بر دستگاه

قضایی ۱۳۵

۲-۳- عفو یا تخفیف مجازات محکومین ۱۳۶

۲-۴- فرماندهی کل نیروهای مسلح برای پاسداری از کشور

اسلامی ۱۳۷

۲-۵- تنفیذ حکم ریاست‌جمهوری ۱۳۸

۲-۶- عزل رئیس‌جمهور ۱۳۹

فصل دوم بررسی رابطه رهبری با قوای سه‌گانه پس از بازنگری

قانون اساسی در سال ۱۳۸۰ ۱۴۱

۱- نظام تفویض اختیارات رهبری در ارتباط با قوه‌ی

مقتنه ۱۴۳

۱-۱- نصب و عزل و قبول استعفای فقهای شورای

نگهبان ۱۴۵

۱-۲- رهبری و نظارت بر انتخابات مجلس شورای

اسلامی ۱۴۶

۱-۳- رهبری و نظارت بر قوانین مصوب مجلس شورای

اسلامی ۱۴۷

۱-۴- فرمان همه‌پرسی ۱۴۸

۲- نظارت، نفوذ و اختیارات رهبری در ارتباط با قوه‌ی

مجریه ۱۵۰

۲-۱- فرماندهی کل نیروهای مسلح ۱۵۲

۲-۱-۱- عزل و نصب فرماندهان عالی نیروهای مسلح ۱۵۳

- ۲-۱-۲- اعلان جنگ و صلح و بسیج نیروها..... ۱۵۳
- ۲-۱-۳- رهبری و شورای عالی امنیت ملی ۱۵۶
- ۲-۲- تشخیص و تأیید صلاحیت داوطلبان
ریاست جمهوری..... ۱۵۷
- ۲-۳- امضای حکم ریاست جمهوری پس از انتخاب مردم ۱۵۸
- ۲-۴- عزل رئیس جمهور..... ۱۵۹
- ۲-۵- قبول استعفای رئیس جمهور..... ۱۶۱
- ۲-۶- تعیین کفیل ریاست جمهوری ۱۶۴
- نظارت، نفوذ و اختیارات رهبری در ارتباط با
قوه قضائیه..... ۱۶۵
- ۱-۱- عزل و قبول استعفای رئیس قوه قضائیه..... ۱۶۷
- ۳-۲- عفو، تخفیف مجازات محکومان..... ۱۶۸
- ۳-۲-۱- عفو و تخفیف مجازات محکومان..... ۱۶۸
- ۳-۲-۲- عفو عمومی..... ۱۶۹
- ۳-۲-۳- عفو و تخفیف مجازات محکومین در
قانون اساسی ۱۷۱

فصل سوم: نقش رهبری در حل اختلافات عظیم روابط قوای

- سه گانه..... ۱۷۴
- ۱- تنظیم روابط قوای سه گانه پیش از بازنگری قانون
اساسی..... ۱۷۵
- ۱-۱- وظایف و اختیارات رئیس جمهور در تنظیم روابط قوای
سه گانه..... ۱۷۶

۲-۱- حذف مسئولیت تنظیم روابط سه قوه از حدود اختیارات

رئیس‌جمهور..... ۱۷۷

۲- حل اختلافات و تنظیم روابط قوای سه‌گانه پس از بازنگری

در قانون اساسی..... ۱۷۹

۲-۱- آراء و نظرات برخی اعضای شورای بازنگری قانون

اساسی..... ۱۸۰

۱-۱-۲- محمد مؤمن (مخالف)..... ۱۸۰

۱-۲- آیت‌الله سید علی خامنه‌ای (موافق)..... ۱۸۲

۳-۱- عباسعلی عمیدزنجانی (موافق مشروط)..... ۱۸۴

۲-۱-۱- عبدالحسین نوری (موافق)..... ۱۸۵

۲-۲- رهبری و مسئولیت «حل اختلاف و تنظیم روابط قوای

سه‌گانه»..... ۱۸۷

پیوست: بخشی از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۱۹۹

کتابنامه..... ۲۱۷

مقدمه

در اغلب کشورهای جهان قدرت حاکمه شامل سه قوه می‌باشد و اصل تفکیک قوا به عنوان یکی از مهم‌ترین مبانی دموکراسی پذیرفته شده است. به موجب اصل ارکان اصلی حکومت به سه قوه مجریه، مقننه و قضائیه تقسیم می‌گردد که جهت تنظیم روابط آن سازوکاری خاص طراحی شده است؛ به عنوان مثال، بعضی کشورهای اروپایی نوعی تشریک مساعی بین سه قوه وجود دارد.

ولایت فقیه در سیستم اسلامی ایران به معنای دادن اختیارات لازم به یک فقیه جامع‌الشرایط برای اجرای وظایف دولت اسلامی ایران است. بر همین مبنا قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، گونه‌ای تدوین شده که همه ارکان اصلی نظام به نوعی مشروعیت خود را از این پایه اخذ می‌کنند. قوای سه‌گانه نیز به صورت اخص مشمول این اصل گردیده است. به شیوه‌ها و روش‌های مختلف با رهبری مرتبط می‌گردند.

در اصل پنجاه و هفتم قانون اساسی وظیفه‌ی نظارت و اسناد هماهنگی بین سه قوه مجریه، مقننه، قضائیه برعهده‌ی رهبری قرار داده شده است. در واقع در سیستم حکومتی جمهوری اسلامی ایران علاوه بر اینکه از سیستم‌های حکومت و تجارب دیگر کشورهای استفاده شده است، سعی گردیده تا با استناد به متون دینی و تمدن اسلامی ایرانی، ضعف‌ها و نقایص

آن نظریات مرتفع و بنایی با کمترین نقص و متناسب با فرهنگ اسلامی برپا گردد، بر همین اساس نظارت و تنظیم روابط سه قوه از مهم‌ترین وظایف رهبری در قانون اساسی به‌شمار می‌آید. با توجه به تأکید اصل پنجاه و هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به نظارت رهبری بر قوای سه‌گانه، همچنین تأکید بند هفتم اصل یکصد و دهم قانون اساسی بر لزوم حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه‌گانه توسط رهبری، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصول دیگری نحوه‌ی ایفای نقش رهبری در قوای مجریه، قضائیه و مقننه، صورت دقیق مشخص کرده است که بر مبنای آن عملکرد هریک از قوای سه‌گانه شروعی می‌یابد. این نظارت و ولایت در برخی مواقع بی‌واسطه و گاه صورت غیرمستقیم و با واسطه می‌باشد.

در این تحقیق تلاش شده است تا ضمن مطالعه‌ی اصل تفکیک قوا در جمهوری اسلامی ایران چگونگی نظارت رهبری بر قوای سه‌گانه توضیح داده شود. تمایز این نظریه با شبهه‌ی عدم استقلال قوا نیز از جمله مباحث مهمی است که نویسنده سعی کرده است تا بدین پاسخ دهد.

در پایان ضمن تشکر از مؤلف محترم از زحمات استادان علمی اثر آقایان دکتر محمدامیر احمدزاده، علی‌کردی، دکتر اکبر اشرفی و معطفی رضانیا و نیز همکاران محترم در مؤسسه‌ی فرهنگی هنری و انتشارات ارشدان مرشد.

سبک‌فشار

«اللَّهُمَّ إِنَّا نَرْغِبُ إِلَيْكَ فِي دَوْلَةِ كَرِيمَةٍ، تَعَزُّ بِهَا الْإِسْلَامُ وَ أَهْلُهُ وَ تَذَلُّ بِهَا
الْفُتُورُ وَ أَهْلُهُ»

بی تردید، پس از استراکات تمامی جوامع بشری اعتقاد آنان به ضرورت وجود حکومت است و این است که جوهری حکومت، قدرت است و نیل به آن، در اکثر موارد منوط به سوءاستفاده و استبداد می‌گردد در اکثر کشورها با توجه به معیارهای پذیرفته شده، همکاری برای جلوگیری از این آفت خطرناک پیش‌بینی شده است. تفکیک قدرت در حکومت به سه قوه مجریه، قضائیه و مقننه از جمله این راهکارهاست. به امروزه اکثر نظام‌های سیاسی جهان به آن متوسل شده‌اند. اسلام به عنوان یکی از ادیان بزرگ الهی که مدعی داشتن برنامه‌ی کاملی برای تمامی ابعاد حیات بشری است در راستای کنترل قدرت حکومت از یک سازوکار ویژه‌ی پیروی می‌کند که براساس آن حاکمان به واسطه‌ی کنترل‌های درونی و بیرونی مورد نظارت قرار گرفته و در صورت هرگونه خطا و سوءاستفاده، صلاحیت حکومت‌داری از آنان سلب می‌گردد. حکومت جمهوری اسلامی ایران که بر مبنای آموزه‌های دین اسلام و مکتب تشیع استوار شده علاوه بر پذیرش اصل تفکیک قوا یک

تفاوت عمده با سایر نظام‌های حکومتی دارد و آن قرارگرفتن نهادی تحت عنوان «ولایت فقیه» و «رهبری» در رأس نهادهای حکومتی است. در حقیقت ولایت فقیه عامل پیوند و ارتباط قوای حاکم و هماهنگ‌کننده‌ی سه قوه با یکدیگر است. اگرچه برخی مدعی‌اند با وجود اصل ولایت مطلقه‌ی فقیه، عوامل فلسفه‌ی وجودی اصل تفکیک و استقلال قوا زیر سؤال می‌رود، اما در بخش‌های مختلف این تحقیق ضمن تبیین مفهوم و فلسفه‌ی واقعی تفکیک قوا، همچنین بررسی مبانی فقهی - حقوقی نهاد رهبری، نوع رابطه‌ی رهبری قوای سه‌گانه را براساس آنچه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ترسیم شده، در مطالعه قرار خواهیم داد تا ثابت شود علاوه بر اینکه پیش‌بینی نهاد رهبری در قانون اساسی ناقض اصل تفکیک قوا نیست بلکه به انحای مختلف ضامن و تسهیل‌گر اصل این وجود در این اصل را با توسل به اختیارات قانونی خود مرتفع می‌نماید و به معنای واقعی کلمه مانع استبداد و سوءاستفاده از قدرت می‌شود.

مؤلف این مجموعه امید دارد بتواند به باشد به فضل الهی گامی هر چند کوچک در مسیر تبیین یکی از مباحث مرتبط با تطبیق ولایت فقیه برداشته باشد. در پایان بر خود لازم می‌دانم از راهنمایی‌ها و ارشادات انگشای استادان ارجمند جناب آقای دکتر ناصر علی منصوریان و جناب آقای دکتر عباسعلی کدخدایی صمیمانه تشکر می‌نمایم. همچنین از مساعی دست‌اندرکاران محترم مرکز اسناد انقلاب اسلامی برای انتشار این کتاب بی‌پاسگزاری می‌کنم.